



Ako ďalej s občianskym vzdelávaním na Slovensku

I. O Partnerstve za občianske vzdelávanie¹

Skupina mimovládnych organizácií združených v Partnerstve za občianske vzdelávanie tvorená Centrom pre európsku politiku (CEP), eRko – Hnutie kresťanských spoločenstiev detí, Inštitútom pre ekonomické a sociálne reformy (INEKO), Inštitútom pre verejné otázky (IVO), Kolégiom Antona Neuwirtha (KAN), o.z. Nenápadní hrdinovia, Nadáciou Antona Tunegu (NAT) a Slovenskou spoločnosťou pre zahraničnú politiku (SFPA) už niekoľko rokov spolupracuje pri organizovaní vzdelávacích aktivít z oblasti občianskej náuky pre žiakov a študentov stredných škôl. Cieľom týchto aktivít je prispieť k zlepšeniu úrovne poznania mladých ľudí a podporovať u nich zmysel pre spoločné dobro a občiansku angažovanosť.

Myšlienka spolupráce mimovládnych organizácií pri poskytovaní občianskeho vzdelávania na Slovensku sa skonkretizovala a ďalej rozvíjala v Bratislave a tiež počas medzinárodných seminárov v rokoch 2017 a 2019, ktoré zorganizovalo slovenské zastúpenie Nadácie Konrada Adenauera. Účastníci seminára vytvorili neformálnu skupinu Partnerstvo za občianske vzdelávanie, ktorého členovia sa pravidelne stretávajú, vymieňajú si informácie, skúsenosti a podnety ku kultivovaniu občianskeho vzdelávania na Slovensku. Skupina vydáva občasné spoločné vyhlásenia, hlavne pri príležitosti výročí, ktoré súvisia s angažovanosťou občanov pri presadzovaní hodnôt demokracie.

V skupine došlo k zhode v definovaní základného rámca pre spoluprácu pri poskytovaní občianskeho vzdelávania: Občianske vzdelávanie je sústava aktivít vychádzajúca z hodnôt slobody a demokracie, rozvíjajúca kritické myslenie a angažovanosť v duchu prirodzených ľudských práv a právneho štátu. Cieľom občianskeho vzdelávania má byť rovnako u mládeže, ako aj dospelých tak nadobúdanie vedomostí, ako aj kultivovanie občianskej zrelosti, teda schopnosť realizovať triádu poznať – zhodnotiť – konať.²

Mimoriadnu pozornosť venuje aktivitám a programom s cieľom

¹ Viac informácií na <http://www.obcianskekvzdelavanie.sk/text/o-nas>

² „Poznať“ znamená poznať samého seba, poznávať prostredie, v ktorom žijem ako aj širšie historické a spoločenské súvislosti. „Zhodnotiť“ znamená uvažovať, čím môžem prispieť k zlepšeniu seba a prostredia, ktoré ma obklopuje. „Konať“ znamená nezostávať len pri úvahách a slovách, ale angažovať sa v spoločnosti, kultúre, hospodárstve, politike.



- rozvíjať kritické myslenie,
- kultivovať hodnoty slobody, demokracie, občianskej zrelosti a zodpovednosti,
- rozvíjať praktické spôsobilosti, ktoré sa prejavujú v podobe vlastnej verejnej angažovanosti (v aktivizme, občianskom aj politickom konaní).

II. Stav občianskeho vzdelávania na Slovensku

Dnes je problematika občianskeho vzdelávania široko diskutovanou témou a na prvý pohľad sa zdá, že ide o oblasť, ktorá je pre Slovensko nová a má korene v zmenách po roku 1989. V skutočnosti, minimálne od vzniku Československého štátu v roku 1918 sa venovala pozornosť rozvoju „občianskych cností“. A to tak vo formálnom, ako aj v neformálnom vzdelávaní. Svedčí o tom školský predmet „mravouka“ a programy rôznych mládežníckych organizácií, akými boli a stále sú skauti, orli, sokoli a mnohé iné. Po roku 1989 došlo skôr k istému očisteniu tohto typu vzdelávania od ideologických prímiesí, ktoré sa tam dostali najmä v období komunistického režimu.

V súčasnosti prežíva záujem o občianske vzdelávanie istú renesanciu a to hlavne vzhľadom na široko diskutovanú tému úpadku kvality demokracií, ohrozenia vo forme populizmu, sociálnej a nacionálnej demagógie, lživých tvrdení v médiách a s tým spojennej potrebe prehĺbiť samostatné kritické myslenie u detí, mládeže i dospelých.

Toto sa výrazne ukázalo v reprezentatívnom prieskume agentúry Focus pre Radu mládeže Slovenska³, ktorý sa realizoval v novembri 2018 a indikoval výrazné problémy mladých ľudí od 15 do 24 rokov so samostatným myslením a kritickým prístupom k skúmanej realite. Jedným z hlavných zistení prieskumu bolo aj to, že mladí ľudia nehľadajú na internete informácie, ktoré si následne pospájajú, ale hľadajú už hotové názory, ktoré preberajú zo zdrojov, ktorým oni osobne dôverujú. Pokiaľ zdroju dôverujú, už nepotrebnú skúmať pravdivosť informácie či názoru.

³ Viac informácií možno nájsť na <http://mladez.sk/2019/03/28/prieskum-o-mladych-a-mediach/>



Aj tento prieskum upriamil pozornosť na kvalitu občianskeho vzdelávania na Slovensku. Problematiku možno rozdeliť na dve hlavné oblasti: občianske vzdelávanie vo formálnom vzdelávaní (v školách) a v neformálnom vzdelávaní (mimoškolskom inštitucionalizovanom prostredí).

Prvý výrazný, a nielen slovenský problém občianskeho vzdelávania, je konceptuálny. Vzhľadom na dlhú históriu tohto konceptu má mnoho podôb a interpretácií. Všetky sa zhodujú na viacerých princípoch, ale interpretácia v praxi môže byť výrazne odlišná.

Občianske vzdelávanie vychádza z týchto štyroch princípov:

- zákaz indoktrinácie,
- kritický prístup,
- primeranosť,
- rôznorodosť aktérov realizujúcich občianske vzdelávanie.

Rôznorodosť prístupov a čiastkových cieľov je pozitívna hlavne v neformálnom vzdelávaní. Širokosť a rôznorodosť cieľov vo formálnom vzdelávaní môže viesť k situácii, že prax občianskeho vzdelávania sa zameria na všetky ciele obsiahnuté v štátnom vzdelávacom programe a každého sa dotkne iba povrchne. Vplyv na žiaka teda môže byť v konečnom dôsledku limitovaný. Na druhej strane neformálne vzdelávanie si flexibilne určuje svoje ciele a dokáže ich primerane zúžiť vzhľadom na konkrétnu situáciu resp. skupinu, pre ktorú je daná aktivita určená. Neformálne vzdelávanie sa pružnejšie prispôsobuje dobe a zmenám v cieľových skupinách. Formálne vzdelávanie v školách má väčšiu zotrvačnosť a poskytuje akýsi vedomostný základ pre mladých ľudí. Preto je vhodné, aby metodické orgány poskytli jednotný návod, ako sa chápe občianske vzdelávanie vo vzdelávacom procese, čo sú jeho prioritné ciele, nástroje a pod.

Existujú síce zadefinované ciele predmetu Občianska náuka, tie sú však vzhľadom na časovú dotáciu predmetu (tak na základných ako aj stredných školách všetkých typov) veľmi široké:

- *rozvoj sociálneho a občianskeho vedomia žiakov.*
- *sprostredkovanie potrebných vedomostí, zručností a nadobudnutie spôsobilostí, ktoré im umožnia orientovať sa v sociálnom prostredí a v bežných životných situáciách.*
- *umožnenie pochopiť seba samých a pomáha im v ich socializačnom procese.*
- *vedenie žiakov k poznávaniu svojej rodiny, školy, obce, regiónu, Slovenska a Európskej únie.*



- *učenie demokraticky myslieť a konať, poznávať svoje práva a povinnosti a obhajovať práva druhých.*
- *poskytnutie základných vedomostí z oblasti štátu a práva, umožnenie pochopiť ekonomický život spoločnosti a vedenie k aktívnej občianskej angažovanosti, ktorej jedným z dôležitých predpokladov je kritické myslenie.*

Takto široko definované ciele predmetu je veľmi náročné pedagogicky zvládnuť. A to navyše v prostredí, kde na základe rozhovorov s odborníkmi, nie je zabezpečená dostatočná príprava pedagógov pre predmet občianska náuka a v praxi sa často stáva, že tento predmet, vzhľadom na jeho obmedzenú hodinovú dotáciu nedokáže naplniť úväzok profesionálneho učiteľa občianskej náuky a v súčasnosti nie je poskytovaná výraznejšia metodická kontinuálna podpora pre učiteľov občianskej náuky. V protiklade k tomuto vyznievajú tvrdenia o potrebe občianskeho vzdelávania, ale aj skúsenosti z iných krajín ako je napríklad Nemecko, kde takáto podpora existuje a je neustále metodicky ako aj obsahovo aktualizovaná vzhľadom na skutočnosť, že občianske vzdelávanie sa nedotýka statických, ale veľmi dynamických oblastí života jednotlivca i spoločnosti.

Na základe diskusií s odborníkmi jednoznačne vyplynulo, že je potrebné viac akcentovať pedagogickú prípravu učiteľov počas ich štúdia na vysokých školách, a to tak v prípade občianskej náuky, ako aj dejepisu a diskusiu o moderných dejinách posunúť viac do stredu samotného vyučovacieho procesu na školách. Občianska náuka a dejepis sú úzko prepojené predmety, ktoré majú podobné ciele a vzájomne si budujú poznatkovú bázu, na ktorú možno v druhom predmete nadviazať.

Osobitnou časťou je neformálne vzdelávanie, kde má štát iba obmedzenú úlohu. V súčasnosti na Slovensku funguje rôznorodý a silný mládežnícky sektor, ktorého aktivity sú z menšej časti financované z kapitoly rezortu školstva. Dlhodobé volania po dofinancovaní tohto systému sú všeobecne známe. Približne 2 mil. €, ktoré Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR ročne vyčleňuje vo svojich dotačných schémach na financovanie aktivít pre a s mladými ľuďmi, ktorých dnes je v mládežníckom veku približne 1 mil. sú nedostatočné⁴ rovnako ako spôsob ako sa vyberajú témy podpory, kto je hodnotiteľom projektov a pod.

⁴ Len organizácie združené v Rade mládeže Slovenska pracujú ročne s približne 300 000 mladými ľuďmi.



III. Podnety pre zlepšenie občianskeho vzdelávania na Slovensku

Partnerstvo za občianske vzdelávanie na základe skúseností zo spoločne i jednotlivo organizovaných vzdelávacích aktivít pre stredoškolskú mládež⁵ identifikovalo niekoľko základných potrieb pre zlepšenie stavu dnešnej situácie v oblasti občianskeho vzdelávania:

1. Skvalitniť občianske vzdelávanie (OV) najmä na stredných odborných školách, kde je často nedostatočné. V tomto zmysle je potrebné obohatiť vyučovanie o iné aktivity – cesty, výstavy, súťaže a akcentovať profesionalizáciu výuky Občianskej náuky, aby vyučujúci mali dostatočnú prípravu a metodickú podporu pre svoje vyučovanie. Školy nemajú vychovávať len pracovnú silu, ale uvedomelých informovaných hodnotovo ukotvených a spokojných spoluobčanov.
2. Klásť dôraz na vzdelávanie o moderných dejinách Slovenska a o súčasnom spoločenskom vývoji v širokých historických, politických i geografických súvislostiach. Zvlášť dôležité je vzdelávať o demokracii v kontraste s totalitnými systémami 20. storočia, ako aj o vývoji po Novembri 1989 a poukazovať na dopady a dôsledky minulosti na súčasnosť aj formou osobných pozitívnych i negatívnych príbehov. Pri vyučovaní o demokracii sa popri jej formálnom fungovaní venovať aj otázkam, ako a prečo súvisí kvalita demokracie s kvalitou života.
3. Sprostredkovať deťom a mládeži viac kvalitných učiteľov, hlavne občianskej náuky a dejepisu. Z toho dôvodu je treba zlepšiť vzdelávanie na fakultách pripravujúcich učiteľov, podporovať efektívnu výmenu najlepších skúseností a metodík medzi učiteľmi a kontinuálne vzdelávanie a metodickú podporu učiteľov. Vzhľadom na skutočnosť, že učitelia rôznych aprobácií v slovenskej realite vyučujú občiansku náuku, by bolo vhodné aj na fakultách poskytujúcich pedagogické vzdelanie pridať predmet venujúci sa výuke občianskej náuky všetkým študentom aspoň na jeden semester.
4. Zásadne posilniť transparentnosť, finančnú kapacitu ako aj pluralitu grantových systémov pre neformálne vzdelávanie v rámci dotačných schém rôznych orgánov verejnej správy vrátane samosprávy a zabezpečiť hodnotenie a zverejňovanie výsledkov podporených projektov. Pri

⁵ <http://www.obcianskekvzdelavanie.sk/prednasky>



Partnerstvo za občianske vzdelávanie

realizácii projektov využívať kapacity a skúsenosti mimovládnych organizácií, akademickej sféry aj súkromných spoločností. Preskúmať možnosti inšpirovania sa efektívnymi systémami formálneho ako aj neformálneho občianskeho vzdelávania v kultúrne a historicky príbuzných krajinách ako je napríklad Nemecko.

5. Poznať názory obyvateľstva na kľúčové témy v spoločnosti. Z toho dôvodu majú štátne orgány pravidelne zisťovať, aké sú názory a postoje obyvateľstva a osobitne mladých ľudí na dôležité témy a získané údaje zverejňovať v ročných správach o stave občianskej spoločnosti. Takéto zistenia môžu pomôcť zlepšiť efektívnosť a adresnosť vzdelávacích aktivít a budú slúžiť ako podklad pre dialóg a spoluprácu pri postupnej zmene občianskeho vzdelávania mládeže. Tiež majú byť inšpiráciou a podnetom na vypracovanie odbornej analýzy a konkrétnych odporúčaní pre kompetentné inštitúcie.

Zverejnené 24. októbra 2019 v Bratislave

Členovia Partnerstva za občianske vzdelávanie: Marián Čaučík, eRko; Marek Degro, NAT; Miroslava Duranková, KAN; Peter Golias, INEKO; Tomáš Madleňák, RC SFPA, Grigorij Mesežnikov, IVO; František Neupauer, Nenápadní hrdinova, Kamil Sládek, CEP.

Spolupracovníci: Eva Lavříková, Michal Považan, Juraj Smatana

Podporovateľ a iniciátor: Nadácia Konrada Adenauera